

GEDRAG IS EEN VAK APART

Het aanleren en versterken van gedragsvaardigheden lukt niet met één les in de week. Gedrag is een vak dat een vaste plek binnen het dagelijks curriculum verdient. Het systematisch aanleren van gedragsverwachtingen zorgt ervoor dat leerlingen precies weten en begrijpen wat er van hen verwacht wordt en vergroot de kans dat zij zich ernaar zullen gedragen.

Tekst: Monique Baard en Inge Reijnders

De laatste jaren is vooral via het opbrengstgericht werken geïnvesteerd in het vergroten van leerresultaten op het gebied van rekenen, taal en lezen en het professionaliseren van schoolteams op didactisch terrein. Het verwerven van kennis was tot voor kort de belangrijkste focus van scholen en ouders. Een grote feitenkennis gaf mensen de meeste kansen om de top te halen. Leerlingen met de meeste feitenkennis scoorden hoog op toetsen en kregen de grootste kansen op de arbeidsmarkt.

In het huidige tijdperk is feitenkennis niet langer succesbepalend. 'Door de enorme groei van de digitale wereld zijn feiten die ooit als waardevolle schatten gekoesterd werden en vooral beschikbaar waren voor mensen die hoogopgeleid waren, nu beschikbaar voor iedereen, overal in de wereld met een klik op de muis. Succes wordt in de 21e eeuw veel meer bepaald door het hebben van een grote persoonlijkheid' (Covey, 2008, p.7).

Wat kinderen van deze tijd nodig hebben is waar het onderwijs van nu op aan moet sluiten. Het huidige onderwijs vraagt van leraren dat zij kinderen, naast kennisoverdracht, het vermogen bijbrengen om zaken vanuit diverse standpunten te bekijken, zich in te leven in anderen, leren samenwerken, zorg voor zichzelf en anderen bij te brengen en hen leren verantwoordelijkheid te nemen en hun kritisch denken te stimuleren, (Hattie, 2013 p.19). Een gezonde, veilige school heeft ook tot doel dat iedereen meewerkt aan het welbevinden van een ander. De school is bij uitstek een plek waar kinderen genoemde vaardigheden kunnen verwerven om een sterke persoonlijkheid en moreelbesef te ontwikkelen.

HET VAK GEDRAG

Het stimuleren van de sociaal-emotionele ontwikkeling wordt veelal als een apart vak gezien, naast rekenen en schrijven en alle andere zaken waar de school aandacht aan moet besteden. Veel scholen hebben voor het onderwijzen van dit vak een methode. In de praktijk zijn deze methodelessen vaak beperkt tot één vast lesmoment in de week. Maar, net als alle andere vakken, vereist het verbeteren van sociale- en gedragsvaardigheden dagelijkse aandacht. Dit betekent iedere lesdag preventief en doelgericht lesgeven in gedrag. Dat is meer dan alleen reageren op situaties die vragen om het bijsturen van gedrag van kinderen. Deze acties hebben meestal tot doel hen inzicht te geven in de gevolgen van hun gedragingen en hen te leren een volgende keer anders te handelen.

Het is makkelijk om ervan uit te gaan dat leerlingen wel weten welke regels, routines of verwachtingen er zijn omtrent gedrag. Bij gedrag als vak wordt planmatig gewerkt aan het versterken van de gedragsvaardigheden van kinderen, op basis van observaties en concrete data. Het aandacht besteden aan deze vaardigheden gebeurt tijdens alle vakken en onderwijs-situaties met als essentieel element het modelen van gedrag. Dat is dus wezenlijk anders dan het praten over en uitleggen van gedrag.

GEDRAGSVERWACHTINGEN

Bij gedragslessen wordt expliciet aandacht besteed aan gedragsvaardigheden zoals communiceren, respect tonen en waarderen, samenwerken en problemen oplossen. In iedere

nieuwe onderwijssituatie is het van belang dat kinderen weten welk gedrag van hen verwacht wordt. Leraren benoemen gedragsverwachtingen regelmatig en zorgen ervoor dat kinderen nadenken over welk gedrag passend is in een bepaalde situatie. Het expliciet aanleren van gedragsverwachtingen zorgt ervoor dat kinderen niet alleen weten wat van hen verwacht wordt, maar het ook kunnen begrijpen, oefenen en toepassen. Als leerlingen alleen in het begin van het schooljaar gedragsverwachtingen aanleren, bestaat de kans dat deze gedurende het schooljaar minder consequent worden opgevolgd. Er zijn specifieke periodes waarvan je kunt voorspellen dat het extra oefenen en herhalen van gedragslessen nodig is:

- enkele dagen voor een langere vakantie
- direct na langere vakanties
- periodes van spanning of stress: tijdens toetsweken
- periodes van opgewondenheid: schoolreisje, kamp, feest op school
- de laatste maand van het schooljaar (Sprick en Garrison, 2008, p.42).

PLANMATIG WERKEN AAN GEDRAGSVAARDIGHEDEN

Het onderwijzen van gedragsverwachtingen doe je dus niet alleen als er een probleem is (reactief), maar vooral proactief. Het is belangrijk om van tevoren een jaarplanning te maken die vervolgens in het week- en dagprogramma van de klas kan worden opgenomen.

Bij gedrag als vak wordt planmatig gewerkt aan het versterken van de gedragsvaardigheden

Bij het plannen van de inhoud voor het vak gedrag zijn twee aspecten van belang. Ten eerste zijn er specifieke gedragsverwachtingen in de school en in de klas die horen bij situaties en ruimtes. Essentieel hierbij is dat het gehele schoolteam dezelfde taal spreekt, oftewel dezelfde gedragingen van leerlingen verwacht in specifieke situaties en ruimtes binnen en buiten de klas. Deze schoolverwachtingen worden onderwezen in alle klassen gedurende vastgestelde periodes in het jaar. Bij de start van een schooljaar kunnen bijvoorbeeld gedragsverwachtingen rond het spelen op het plein worden aangeboden en in de tweede week wordt het opruimen in de klas behandeld. Ten tweede zijn er gedragingen die extra aandacht behoeven. Deze gedragingen worden vanuit data vastgesteld. Gegevens die hierbij een rol kunnen spelen zijn data uit observaties, bijvoorbeeld taakgerichtheidsobservaties, incidentendata, analyses van het leerlingsvolgsysteem op sociaal-economisch vlak en metingen van een veiligheidsmonitor.

Op basis van deze data stelt de school en/of de leerkracht concrete doelen. Vervolgens wordt een plan gemaakt: hoe gaan we werken aan deze doelen; welke gedragslessen gaan wij geven om bepaalde doelen te bereiken? Deze gedragslessen worden geïntegreerd in het dagelijks lesprogramma en herhaald totdat de meeste leerlingen vooruit zijn gegaan qua gedrag (Sprick en Garrison, 2008, p.42).

GEDRAGSLESSEN IN DE PRAKTIJK

Zodra bepaald is wat de gedragsverwachtingen moeten zijn, volgt het expliciet aanleren van deze verwachtingen. Als het enigszins mogelijk is, moeten de verwachtingen in de natuurlijke context aangeleerd worden. Verwachtingen over het gedrag in de gangen worden dus op die plek aangeleerd en instructiegedrag wordt aangeleerd bij een instructiemoment in de klas, (Simonsen en Myers, 2016).

Bij het sociale leren spelen observatie en imitatie een belangrijke rol. Kinderen worden sterk beïnvloed door leeftijdgenoten en volwassenen in hun directe omgeving. Identificatie met acties van hun ouders, klasgenoten en leraren is belangrijk bij hun eigen handelen. Bandura (1963) beargumenteerde al dat *modeling* en nadoen een grote rol spelen, vooral bij het zien welk plezier het degene oplevert die het gedrag vertoont. Sinds zijn onderzoek blijft deze overtuiging nog sterk leven in de algemene psychologie.

Klasgenoten zijn ook belangrijk bij imitatie. De belangrijkste

kenmerken van het lesgeven in gedrag zijn dan ook dat de vaardigheden systematisch door leraar en leerlingen worden voorgedaan aan alle leerlingen en dat voorbeelden van gewenst en ongewenst gedrag worden gegeven voor verschillende situaties en ruimtes in de klas en in de school, (Golly, (2006, p.75). Veel scholen gebruiken audiovisuele middelen, zoals door leerlingen gemaakte filmpjes, raps, liedjes, toneelstukjes, en dergelijke. Ongewenst gedrag mag alleen worden voorgedaan door volwassenen. De reden daarvoor is dat leerlingen geen ervaring moeten krijgen in het demonstreren en dus oefenen van ongewenst gedrag .

Naast het modellen zijn oefenen en herhalen essentieel bij het aanleren van sociale- en gedragsvaardigheden (Sailor et al., 2009). In één keer iets aanleren is een zeldzaamheid. Voor veel van wat we leren hebben we herhaalde ervaringen nodig voordat we ons de vaardigheid of het concept echt eigen hebben gemaakt, (Hattie, 2013). Zonder te oefenen in het generaliseren van sociale vaardigheden zullen die vaak in een afwijkende situatie nauwelijks worden toegepast (Golly, 2006). Wanneer gedrag als vak geïntegreerd aandacht krijgt in het dagelijkse lesprogramma, krijgen leerlingen voldoende kansen om vaardigheden te oefenen in verschillende contexten. Leerlingen worden zich er dan van bewust dat één vaardigheid gebruikt kan worden in diverse situaties, zowel op school als thuis en elders.

DE KRACHT VAN VOORDOEN

Het aanleren van specifieke gedragsverwachtingen start met het visualiseren hiervan in de vorm van posters die op specifieke plekken worden opgehangen. Dit is om verschillende redenen belangrijk: de verwachtingen worden geïntegreerd in de schoolcultuur, het zijn geheugensteuntjes op de plaats waar ze nodig zijn en ze verwijzen naar wat onderwezen is. Bij het onderwijzen van gedrag wordt de visualisatie benut (Sailor et al., 2009).

Een gedragsles kan variëren van een minuut tot een half uur, maar iedere les kent een vaste structuur. De kern van de les bestaat uit het voordoen, ook wel *interactive modeling* (IA) genoemd. IA laat leerlingen zien hoe ze kunnen acteren en wat er van hen wordt verwacht. Dit werkt zowel voor jonge als oudere kinderen.

POSITIEVE FEEDBACK

Feedback is het belangrijkste middel om leerlingen te stimuleren zich sociaal en verantwoordelijk te gedragen. Het creëren van een schoolcultuur waar verwachte gedragingen de norm zijn vereist dat de leraren veel vaker positief interacteren met kinderen dan corrigerend feedback geven. Wanneer je op de juiste manier positieve feedback geeft, bevestigt dit leerlingen dat zij op de goede weg zijn. Het vergroot de kans dat zij hetzelfde gedrag in de toekomst weer zullen laten zien. Om gewenst gedrag te laten toenemen zou je minstens drie keer zoveel positieve interacties moeten geven aan iedere leerling wanneer hij zich gewenst gedraagt dan wanneer hij zich ongewenst gedraagt (interactieratio van 3:1).

De zeven stappen van een IA-les

Binnen IA (*interactive modeling*) zijn er stappen ingebouwd die de leerling helpen om de details voor zich te zien van wat de leerkracht wil horen en zien. Ook zitten er oefenstappen in waarbij de leraar feedback kan geven. Deze krachtige combinatie van begrijpen en oefenen geeft de leerling de kans dieper betrokken te zijn bij het leren en beter te onthouden (Wilson, 2012, p.7).

Stap 1

Zeg wat je gaat modelen (welke gedragsverwachtingen) en waarom (belang).

Stap 2

Model het gedrag zonder te praten, alsof je toneelspeelt.

Stap 3

Vraag de leerlingen wat ze gezien hebben en vraag door totdat alle details die zijn waargenomen genoemd zijn.

Stap 4

Vraag een of meer leerlingen het voor te doen.

Stap 5

Vraag leerlingen opnieuw wat ze hebben gezien.

Stap 6

Laat alle leerlingen oefenen.

Stap 7

Geef gerichte feedback (Wilson, 2012, p. 15-21).

Positieve feedback helpt leerlingen in te zien wat zij al goed doen of nog te leren hebben. Een vergrote ratio van minstens 3:1 zorgt daarnaast voor een positief zelfbeeld en dat kan leiden tot een beter toekomstbeeld. Kinderen die geen positief beeld over zichzelf in de toekomst hebben, zijn minder doelgericht en minder enthousiast over hun toekomstige mogelijkheden. Positieve feedback bevordert zo ook de betrokkenheid en motivatie van leerlingen bij het onderwijs. Tot slot draagt optimisme ook bij aan zelfredzaamheid (Golly, 2006).

VOORBEREIDING

Het zeven-stappen-lesplan van een IA-les maakt gedragslessen kort en makkelijk te geven. De ervaring leert dat zelfs een kleine tijdsinvestering met IA de moeite waard is. Je ziet onmiddellijk na de les de effecten al in het positieve gedrag van de leerlingen.

Essentieel bij IA-gedragslessen is dat je van tevoren bedenkt wat je gaat voordoen en zeggen. Moeilijke gedragingen kun je zelfs even oefenen of samen met een collega uitspelen, (Wilson, 2012, p.22). Het werkt ook om de les uit te schrijven en dan met name de gedragingen die je wilt gaan modelen. Scholen die veel werken met gedragslessen krijgen zo een zelfontwikkeld lespakket. Het uitwisselen van lespakketten tussen scholen kan, maar iedere school is uniek en heeft zijn eigen waarden en gedragsverwachtingen die gelden. Daarnaast zorgt het maken en bespreken van de lessen in een team ervoor dat de leerkrachten de situaties allen doorleven en dat er eenduidigheid ontstaat in datgene wat men wil zien en horen in de school en in de klassen.

TOT SLOT

Wanneer het actief onderwijzen van gedrag in het systeem van de leraar zit, is gedrag een vak geworden dat niet losstaat van het dagelijks lesprogramma maar erin geweven is. Leerlingen die meer oefening nodig hebben krijgen verlengde instructie, net als bij andere vakken. Het is voor de leraar een tweede natuur geworden om niet alleen te praten over wat

gewenst, sociaal gedrag is, maar het ook daadwerkelijk te laten zien. Leerlingen krijgen zo concrete beelden in hun hoofd van wat er precies bedoeld wordt en automatiseren geleerde vaardigheden beter.

LITERATUUR

- Covey, Stephen R. (2008). *The Leader in Me, How Schools and Parents Around the World Are Inspiring Greatness, One Child At a Time*. New York: Simon & Schuster.
- Golly, A. (2006). *Five Universal Principles of Positive Behavior Support and the Story of My Life*. USA Verona: IEP resources.
- Hattie, J. (2013). *Leren zichtbaar maken*. Rotterdam: Abimo, Bazalt.
- Sailor, W., Dunlap, G., Sugai, G. & R. Horner (2009). *Handbook of Positive Behavior Support, Handbook of Positive Behavior Support*. USA: Springer.
- Simonsen, B. & D. Myers (2016). *PBS in de klas. Verbeter je klassenmanagement met praktische interventies*. Huizen: Uitgeverij PICA.
- Sprick, R. & M. Garrison (2008). *Interventions, evidence-based behavioral strategies for individual students, 2nd edition*. Eugene, OR, USA: Safe and Civil Schools, Pacific Northwest Publishing.
- Wilson, M.B. (2012). *Interactive Modeling, A powerful Technique for Teaching Children*. Turners Fall, MA: Northeast Foundation For Children, INC.

Tip van de redactie

In de materialenbank op www.lbbo.nl is onder meer het volgende artikel over het aanleren van gedrag te vinden:

- *Executieve functies en de begeleidingsaanpak (februari 2014)*

Monique Baard is gedragsspecialist, (SWPBS-)trainer en coach vanuit haar eigen bedrijf PicaPedia Support. Zij is lid van SWPBS-team Nederland. E-mail: monique@picapedia.nl.

Inge Reijnders is gedragswetenschapper bij Elker jeugdhulp. Zij heeft daarnaast haar eigen bedrijf PBSing en verzorgt trainingen en lezingen in het onderwijs en de jeugdzorg. Ze is lid van SWPBS-team Nederland. E-mail: inge.reijnders@telfort.nl.